

IVANA EBELOVÁ
ZDENĚK HOJDA
ZDENĚK R. NEŠPOR
(EDITORI)

HISTORICUS INTER SAECULA MOVENS

KNIHA K ŽIVOTNÍMU JUBILEU
PROF. JIŘÍHO PEŠKA

Historicus Inter Saecula Movens

Kniha k životnímu jubileu profesora Jiřího Peška

Ivana Ebelová

Zdeněk Hojda

Zdeněk R. Nešpor (editoři)

Recenzovaly:

Doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc.

Doc. PhDr. Kristina Kaiserová, CSc.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Praha 2026

Grafická úprava Jan Šerých

Redakce Tereza Knotová

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum

První vydání

© Univerzita Karlova, 2026

© Kolektiv autorů, 2026

Cover photo © Jiří Pešek, 2026

ISBN 978-80-246-6140-7

ISBN 978-80-246-6233-6 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Tabula gratulatoria	7
<i>Zdeněk Dragoun: K narozeninám</i>	9
<i>Zdeněk Hojda: Půl století s Jiřím Peškem</i>	11
<i>Václav Ledvinka: Spiritus agens – vzpomínka jubilejní. Jiří Pešek a Archiv hlavního města Prahy v letech 1978–1993</i>	17
<i>Jaroslav Pánek: Jiří Pešek jako (spolu)šéfredaktor Českého časopisu historického</i>	39
Dějiny kultury a vzdělanosti v pozdním středověku a raném novověku	55
<i>Martin Nodl: Zkáza pražské univerzity</i>	57
<i>Blanka Zilynská: Mistři pražské univerzity po husitských válkách (1437–1526). Poznámky na okraj univerzitní prosopografie husitského století</i>	64
<i>Petr Vorel: Prototyp české verze majestátní pečeti krále Ferdinanda I. jako krále římského z roku 1531</i>	77
<i>Marie Buňatová: Působení židovských lékařů v Praze na přechodu od středověku k ranému novověku</i>	96
<i>Michaela Hrubá: Platy učitelů nejen na městských partikulárních školách v předbělohorské době. Reforma platů učitelů v Lounech roku 1568</i>	111
<i>Petr Daněk: Blahoslavený muž, kterýž nechodí po radách bezbožných a na cestě hříšníků nestojí. Pokus o rekonstrukci nedochovaného rukopisu vokální polyfonie</i>	121
<i>Václav Bůžek – Rostislav Smíšek: Památník Jiřího Březnického z Náchoda</i>	142
<i>Olga Fejtová: Knihy dekretů měst pražských – opomíjený pramen k dějinám knižní kultury 18. století</i>	158
<i>Stefan Michael Newerkla: Výuka jazyků na vídeňském Collegium Theresianum (1746–1773) – jezuité jako zprostředkovatelé mnohojazyčnosti</i>	175
Dějiny kultury a vzdělanosti v 19. a 20. století	191
<i>František Šmahel (†): Cinkání klíčů. Nová éra českého dějepisectví v předvečer milénia v paměti historika středověku</i>	193

<i>Miloš Havelka</i> : Svoboda a disciplinace jako komplementární síly změny. Úvahy o jedné tezi Bedřicha Loewensteina	208
<i>Zdeněk R. Nešpor</i> : Co si počít s evangelíky aneb vzdělávání konfesní menšiny v moderních českých zemích	216
<i>Ivana Ebelová</i> : Židovské doktorky a doktoři promovaní na české Karlo-Ferdinandově univerzitě v letech 1882–1918	228
<i>Piotr M. Majewski</i> : <i>A numerus clausus without a numerus clausus</i> . University of Warsaw admissions policies for Jews in interwar Poland	242
<i>Marek Ďurčanský</i> : Pobyt Vladimíra Denksteina ve Varšavě a v Krakově v akademickém roce 1928/1929. Studium a každodennost československého stipendisty polské vlády	263
<i>Bohdan Zilynskyj</i> : Dvakrát k ukrajinské svobodné univerzitě v Praze	279
<i>Zdeněk Beneš</i> : Společnost, krize a úloha historického vzdělávání	289
<hr/>	
Češi, Němci, Rakušané a Židé v turbulentním 19. a 20. století	303
<i>Ralph Melville</i> : Eugen Karl Graf Czernin von Chudenitz (1796–1868) als Förderer der tschechischen Nationalbewegung	305
<i>Falk Wiesemann</i> : David Feuchtwang (1864–1936), Rabbiner in Nikolsburg und Wien, und der Zionismus	311
<i>Jiří Lach</i> : Německá stopa v arménské genocidě	339
<i>Lydia Petrářová</i> : <i>Fialovej hnus</i> . UNRRA v paměti konzumentů	351
<i>Jan Horský</i> : Dějepisný nominalismus, poodsunové jizvy a evangelické sbory	359
<i>Oliver Rathkolb</i> : Bruno Kreisky und seine böhmisch-mährischen Wurzeln	382
<i>Kateřina Králová</i> : Vídeň jako specifické místo paměti, vzdělávání a vzdělanosti	387
<i>Urs Heftrich</i> : <i>Was ist mir die Zeit? Nichts! Darum ist sie machtlos und ich noch immer ein Kind</i> . Vladimír Holans Lyrik der Jahre 1972–1977	397
<hr/>	
Prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc. – Bibliografie 1978–2024 (sestavila Nina Lohmann)	417

TABULA GRATULATORIA

Blanka Altová
Jaroslav J. Alt
Ladislav Benyovszky
Gary B. Cohen
Ivana Čornejová
Lucie Filipová
Gernot Heiss
Kristina Kaiserová
Tomáš Knoz
Jiří Kuděla
Milena Lenderová
Zuzana Lizcová
Robert Luft
Jiří Malíř
Miloslava Melanová
Markéta Pánková
Jiří Pelán
Anita Pelánová
Markéta Růčková
Marie Ryantová
Martin Svatoš
Michal Svatoš
Hana Svatošová
Jaroslav Šebek
Kateřina Šíchová
Michal Šroněk

K NAROZENINÁM

ZDENĚK DRAGOUN

Loď pluje s číslem sedmdesát
Proto je slavný dnešek
že mohl bys do skály tesat:
Přistoupil Jirka Pešek

Minulost žmoulá svoji skývu
a skrývá svoje city
Vzdálil se z Prahy od archivu
na své university

Dál pokračuje jeho stezka
na níž dál tiskne stopy
Ta vede ven z malého Česka
a míří do Evropy

Sleduje hlavně to čo bolo
Města Knížata Krále
Tak jako chodil okolo
Ať chodí Pešek dále

PŮL STOLETÍ S JIŘÍM PEŠKEM

ZDENĚK HOJDA

Zachytit tak mnohostrannou osobnost, jakou je jubilant, v pouhém stručném laudatiu, je úkol téměř nesplnitelný. Omlouvám se proto předem za tento neumělý pokus, který zůstane velmi osobní, a tím i neúplný. Hned na začátku také upozorňuji, že tyto řádky nejsou a hlavně nemohou být zhodnocením Peškovy odborné historické produkce. Při jejím rozsahu a pestrosti¹ to snad bude jednou úkol pro celý menší tým.

Jiní z Jiřího přátel a kolegů by možná dali zaznít jiným motivům, které se odrážejí ve fazetách Jiřího košaté osobnosti. Já však mám tu jistou výhodu, že se známe už více než padesát let. Potkali jsme se jako studenti prvního ročníku dvouoboru archivnictví–historie na začátku října roku 1973. Na filozofické fakultě vládly tehdy dost dusné poměry, které se ovšem archivářské katedry dotkly naštěstí jen okrajově. Profesor Zdeněk Fiala (který ale byl v době našeho nástupu již těžce nemocen) uchránil její osazenstvo před nejhorším, tedy před vyhazovy následujícími po prověrkách počátku sedmdesátých let. Náš obor tak byl trochu „za větrem“, jakkoli toto závětrí zůstávalo v sedmdesátých letech kdekoliv na fakultě značně relativní. Mohli jsme díky tomu poslouchat přednášky několika skvělých učitelů – Zdeny Hledíkové, Ivana Hlaváčka a především Rostislava Nového, který nás profesně i lidsky ovlivnil asi nejvíc. Jiří Pešek byl oproti nám ostatním studentům prvního ročníku přece jen informovanější o fakultních pořádcích (díky svým rodičům, kteří působili na katedře filozofie) a po zahájení našeho společného „pomvědeckého“ působení v Archivu Univerzity Karlovy zprostředkoval časem i neformální rozpravy s profesorem (v té době docentem) Havránkem, tehdy v tomto archivu „ukli-zeným“, jež nás oba dokázaly znamenitě zorientovat v tom, na které přednášky a přednášející stojí za to pilně docházet a kterým je naopak lépe se vyhnout. Ve vyšších ročnících se k tomu přidal i další úžasný „bonus“, totiž občasná možnost zúčastnit se u Pešků „domácích seminářů“ profesorky Jaroslavy Peškové, Jiřího maminky. Ty nám alespoň trochu připomněly (s ohledem na moji filozofickou nedostatečnost ale jen s notnou dávkou optimismu), že studujeme fakultu, jež se zove filozofickou, byť se na její půdě vlastně nic podobného jako takováto setkání odehrávat nemohlo.

1 Viz bibliografie Jiřího Peška sestavená Ninou Lohmann, která je zařazena na závěr tohoto svazku.

Jiří Pešek se již v době studia projevoval jako výrazná osobnost s vlastnostmi, jež během dalších let dále vybrousil. Vždy se vyznačoval obdivuhodnou velkorysostí vůči přátelům, schopností povzbudit a vystihnout to nejlepší, co v jemu blízkých lidech vězí. Na druhé straně dovedl být vždy až drsně nesmlouvavý vůči těm, o nichž byl přesvědčen, že si jeho „hájení“ nezaslouží, zejména když se ony prohřešky týkaly férového jednání a nepoctivosti v profesním působení. Je pravda, že jednou utvořený názor na takového člověka jen nerad měnil.

Již na fakultě se profilovalo oborové směřování Jiřího Peška. Jeho pozornost platila hlavně dějinám předbělohorské univerzity a svoji diplomovou práci věnoval jednomu z jejích rektorů, Martinu Bacháčkovi z Nauměřic. Na tomto místě je asi zapotřebí zdůraznit, že jako absolventi dvouoboru archivnictví–historie jsme se cítili především historiky, jimž se ovšem dostalo mimořádně kvalitního řemeslného základu právě díky archivářskému oboru, za což zůstáváme stále vděční. Říkám to proto, že v pozdějších letech po zavedení jednooborového studia se začaly oba obory více oddělovat, což není ku prospěchu věci. Zároveň jsme ale jako absolventi archivnictví přirozeně tíhli k hledání pracovního uplatnění v archivech.

Jiří Pešek nastoupil tedy v červenci 1978 do Archivu hlavního města Prahy (dále AMP) a ač přidělen ke skartování soudních spisů (i v nich si našel zajímavá témata), pustil se s vervou do rozšiřování svého rejstříku o široké spektrum pražských kulturních a sociálních dějin. Záhy se prosadil také na poli organizace vědy v archivu, když s podporou Václava Ledvinky, tehdejšího zástupce ředitele archivu, „způsobil“ vydávání sborníku *Documenta Pragensia*,² který se stal zprvu platformou pro texty z „pracovních stolů“ archivářů a přátel AMP, později (ale ještě v osmdesátých letech) pak hlavně sborníkem příspěvků z pravidelných vědeckých setkání³ k pražským a obecněji městským dějinám. Také na vzniku těchto konferencí a na formulování jejich témat má jubilant lví podíl (opět spolu s Václavem Ledvinkou). Zejména po roce 1989 se konference pořádané AMP staly respektovanou mezinárodní akcí a spontánně se vyvinuly v jakési koordinační fórum bádání o městských dějinách u nás a ve střední Evropě (díky výraznému podílu polských, německých a rakouských kolegů). Peškovy teze i jeho úvodní vystoupení vždy nastolily podstatné a zajímavé otázky, jakkoli často nešlo o přímou oblast jeho badatelského zájmu, a v této roli se činně uplatňoval i v době, kdy už nebyl zaměstnancem AMP.⁴ Právě schopnost klást zajímavé otázky, která je v historiografii často důležitější než hledání odpovědí, je typickým rysem Peškova historického naturelu.

2 Podrobnější údaje přináší text Václava Ledvinky v této knize. Sborník vychází od roku 1980.

3 Poprvé ve IV. svazku z roku 1984 vydaném ke 200. výročí spojení pražských měst.

4 Srov. jeho poslední úvodní text ke konferenci „Zvířata ve městě“, která se konala v říjnu 2021, *Documenta Pragensia* XLII, s. 9–22.

Jubilantovy práce k dějinám Prahy zahrnují i syntézu, totiž knihu *Praha*, vydanou spolu s Václavem Ledvinkou v Nakladatelství Lidové noviny v sérii „Dějiny měst“ (Praha 2000). Domnívám se, že autor ji sice nikdy nepovažoval za dovršení svých pragensiálních bádání, která stále pokračují; lze na ní ale dobře ukázat, že Jiří Pešek má velmi dobré předpoklady pro psaní syntéz. Neutápí se v jednotlivostech a detailech, a zejména tam, kde se může opřít o vlastní výzkum, dokáže rychle vyhmátnout podstatu problému, vytvořit vlastní koncept a ten pak přesvědčivě vyargumentovat. Ještě patrnější je tento přístup – v tomto případě samozřejmě spojený s analýzou – v komparativně pojatých projektech, které si „vymýšlí“ velice rád. Svědčí o tom výmluvně jeho monografie *Od aglomerace k velkoměstu: Praha a středoevropské metropole 1850–1920* (Praha 1999), stejně jako nedávno vyšla práce porovnávající městskou politiku a strategie jejích reprezentantů v meziválečné Praze, Vídni a Varšavě.⁵ Je možná málo povšimnutou skutečností, že Pešek často přichází s tématy *avant la lettre*, tedy v době, kdy se v rámci oboru ještě nestala předmětem intenzivnějšího zájmu. Týká se to například raných prací o českých studentech v zahraničí, výzkumu měšťanské kultury nebo právě zmíněných knižních prací, například porovnání „kvartérní sféry“ metropolí či komunální politiky.

A ještě jeden podstatný rys procházející vlastně celou Peškovou dějepisnou spisbou musím zmínit, Jiří Pešek je především bytostným kulturním historikem. Kulturní témata ovšem chápe velmi široce, v přirozené provázanosti s dalšími oblastmi života. Na základě pečlivého rozboru městských knih testamentů a pozůstalostních inventářů předložil na závěr svého doktorského (tehdy „kandidátského“) studia práci *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620. (Všední dny kulturního života.)*,⁶ vydanou pak v roce 1993 knižně.⁷ K výzkumu doby Rudolfa II., který se v osmdesátých a potom hlavně devadesátých letech velmi zdárně rozvíjel nejen na poli dějin umění, dodal takto Pešek velmi cenný „měšťanský“ dílek skládanky. V první polovině devadesátých let pak publikoval na téma kultury a vzdělanosti předbělohorského pražského měšťanstva řadu dalších objevných studií, které v roce 1994 podal jako „kumulovaný“ habilitační spis.

V roce 1994 přestoupil jubilarant do akademické sféry, totiž na Fakultu sociálních věd UK a její katedru německých a rakouských studií založenou

5 Jiří PEŠEK a kol., *Neporažené! Praha - Vídeň - Varšava, tři metropole v převratech 20. století*, Praha 2024.

6 Peškova vědecká příprava se realizovala v tehdejším Ústavu českých a světových dějin ČSAV pod vedením Josefa Janáčka a práce byla obhájena v roce 1988.

7 Knihu vydalo nakladatelství UK - Karolinum, žel ve velmi skromné úpravě, která neumožnila například zařazení obrazového doprovodu. Navíc mohl být text „jen“ otiskem kvalifikační kandidátské práce a během období, po němž text „odpočíval“ v tehdy se reformujícím nakladatelství, autor svůj výzkum v mnohém rozšířil.

profesorem Janem Křenem. V roce 1990 nově ustavená fakulta nechtěla být pouhým pokračováním předlistopadové Fakulty žurnalistiky a postupně budovala svou strukturu (jednotlivé instituty), což vedlo roku 1995 ke vzniku Institutu mezinárodních studií. Jeho součástí se stala i katedra německých a rakouských studií, od konce toho roku vedená Jiřím Peškem. Vedle organizačních povinností, jež mu tímto nastaly, se jubilant velmi rychle zabydlel také v přednáškovém působení; dodnes přednáší mnoho a rád. Zároveň se přechodem na univerzitu logicky otevřela zcela nová kapitola v jeho tvorbě (ač svá starší témata nikdy úplně neopustil), zaměřená na moderní a soudobé dějiny německojazyčného prostoru a především na Německo samotné. Jakýmsi úvodem do nové tematiky byla už jeho habilitační přednáška (1995).

Polovina devadesátých let se tak ve zpětném pohledu jeví jako opravdu zásadní přelom v životě Jiřího Peška jako historika i jako „veřejné osoby“. Jeho tempo, jež se výrazně zrychlilo hned po listopadu 1989 celou řadou nových aktivit, nyní ještě více gradovalo. Svůj akademický postup dovršil v roce 2000, kdy byl jmenován profesorem na základě výše zmíněné knihy *Od aglomerace k velkoměstu*, vydané o rok dříve. Do tohoto textu se zřetelně promítá rozšířený záběr historika, ale i jeho výrazné myšlenkové kontinuity: těžištěm je tu přelom 19. a 20. století (doba obdobně dynamická i „krizová“, jako byla léta okolo roku 1600), akcentovaný komparativní přístup – v tomto případě zkoumání Prahy a jejího místa mezi velkými středoevropskými metropolemi (Vídeň, Mnichov, Berlín).

Nejsem pohříchu ani v nejmenším schopen kompetentně posoudit, co na poli své nové specializace, tedy moderních německých a rakouských dějin, Jiří Pešek vykonal. Za uplynulých třicet let je za ním dlouhá řada studií a článků a také editorských počinů. Nejbližší jsou mu dějiny institucí, zejména těch akademických, dále dějiny německé i rakouské historiografie, pochopitelně se nemůže vyhnout ani otázkám česko-německých vztahů. K nim, stejně jako k jiným traumatickým tématům středoevropských dějin, přistupuje bez nacionálních předsudků, snaží se opět vycházet z komparativního pohledu na věc a své argumenty opírat o širší evropský kontext. Přitom však v žádném případě nepíše s chladným odstupem, naopak, je rozeným polemikem. To je velmi zřetelné i v jeho recenzích, které patří k oblíbeným „žánrům“ Jiřího Peška.⁸ Dočkaly se dokonce samostatného souborného vydání (*Německé dějiny optikou recenzenta*, Praha 2004), což je bezpochyby unikátní fenomén. Mohlo se to podařit díky tomu, že přidanou hodnotou těchto recenzí je silný názor opřený o širokou znalost současného německojazyčného dějepisectví. Jubilantův intenzivní zájem o dějiny historiografie a zároveň schopnost vyslovit zřetelně formulovaná hodnocení jsou patrné i ze souboru jeho statí, který se

8 O Peškových olbrímích výkonech na poli recenzování píše ostatně v tomto sborníku Jaroslav Pánek.

už nezaměřuje pouze na Německo (*Setkávání s Klio. Studie z dějin dějepisectví*, Praha 2014).

Úspěšné navazování kontaktů a partnerství s německými a rakouskými univerzitními kolegy, jež se dělo především ve prospěch jeho studentů, pro které získával inspirativní zahraniční přednášející (ale také třeba Václava Havla), přineslo Jiřímu Peškovi celou řadu cenných osobních přátelství. Svůj vztah ke studované oblasti tak budoval zdola, jen tak mohou vytvořené vazby získat na trvalosti. Současně se ale jubilant angažoval i na oficiální odborně politické úrovni. Celkem třicet let pracoval v česko-německé komisi historiků a v letech 2001–2008 jí za českou stranu předsedal. Jako reprezentant Institutu mezinárodních vztahů FSV UK (řídil jej od roku 1997 do roku 2003) byl k takové roli jistě „úředně“ disponován. Nebyl by to ovšem Jiří Pešek, kdyby i na poli česko-německé historické politiky nezanechal výraznou osobní stopu. K tomu vydatně přispěly jeho znalosti současné německé reality (nejen politické), neustále cizelované sledováním relevantních médií; ty jsou ostatně na úrovni profesionálního komentátora. Výborně přitom souzní se svou manželkou, historičkou Ninou Lohmann, jejíž zásluhy o jubilanta jsou i jinak nezměrné.

Od roku 2012 působí Jiří Pešek na Fakultě humanitních studií UK a stále nalézá nová témata. Zaštituje zde obor „Dějiny moderní evropské kultury“, a má tak prostor uplatnit v široce pojatých lekcích svůj bezmála „renesanční“ rozhled a své nadání spojovat věci a události do zajímavých souvislostí. Snaží se studentům ukazovat historické kořeny současných událostí, včetně například aktuálně připravených přednášek o Ukrajině. Jen vyzrálé osobnosti mohou ostatní učit přemýšlet a lze jen doufat, že alespoň někteří z jeho posluchačů to ocení.

Na závěr tohoto textu se dopustím ještě dvou důležitých připomínek. Bylo by totiž omylem po všem řečeném považovat Jiřího Peška za muže, jenž žije výhradně pro svůj obor. Obdivuhodný je jeho široký kulturní rozhled a také umělecké nadání, v jehož intenzivnějším pěstování mu brání jen nedostatek času. Jiřího každoroční linorytové péefky s tříkrálovým tématem jsou vynikající a lze z nich založit již slušnou sbírku. Také jubilantův literární talent se žel omezuje jen na příležitostné epigramy a dadaistické verše, které nepouštějí privátní sféru, ač by jejich potenciál mohl být větší. Záviděníhodný je rovněž Jiřího rozhled po výtvarném umění všech dob a návštěvy výstav v jeho společnosti jsou vždy obohacujícím zážitkem pro všechny jejich účastníky. I při těchto příležitostech se projeví jeho schopnost rozpoznat kvalitu a hlavně se nadchnout pro věci, které ho osloví (to lze vlastně vztáhnout na zajímavé dílo z jakéhokoli oboru) – Jiřího nadšení bývá mimořádně nakažlivé.

Nesmí tu chybět ani připomenutí Jiřího širokého rozhledu po současném politickém dění, jenž je výsledkem neskutečně rozsáhlého rešeršování českých i německých médií, kterému nelituje věnovat svůj převážně noční

čas. Každé novinářské neumětelství a povrchnost dovede rychle odhalit, má své oblíbené komentátory a hlavně je sám skvělým komentátorem, jak svědčí jeho výstižné souhrny k aktuálním otázkám, jež laskavě zasílá svým přátelům (i se souběžným poskytováním zdrojů, což je podstatné, neboť lze vše ihned ověřit z původního pramene). Tyto souhrny by zasluhovaly širší publicitu, to by ale nemohly být tak sršaté a „subjektivní“, což by zase byla věčná škoda. Jiří Pešek má své jasné preference, vycházející z přesvědčení o nutnosti hájit základní pilíře liberální demokracie a evropského směřování českého státu. Vnímá přitom samozřejmě i hrozby nejrůznějšího rázu, vždy ale věděl, odkud přichází ono skutečně nejvážnější ohrožení, což vývoj po 24. únoru 2022 jasně potvrdil.

Na tomto místě skončím a prosím závěrem o shovívavost nad těmito pár odstavci, v nichž proplétám pohledy z blízka i z odstupu, osobně zabarvené postřehy i prostou evidenci životních fakt. Proto už jen upřímné přání na závěr: Jiří, zachovej se nám ještě mnoho a mnoho let.

SPIRITUS AGENS – VZPOMÍNKA JUBILEJNÍ. JIŘÍ PEŠEK A ARCHIV HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY V LETECH 1978–1993

VÁCLAV LEDVINKA

Již před deseti lety jsem na jiném místě poznamenal, že nejen rodinné prostředí, ale i předchozí studium, studentská praxe a činnost v roli tzv. pomocné vědecké síly předurčovaly čerstvého absolventa Filozofické fakulty UK Jiřího Peška k působení v akademickém prostředí na mateřské fakultě, popřípadě v Archivu Univerzity Karlovy.¹ Na těchto společenskovědních pracovištích se však v roce 1978 pro něho nenašlo místo, a tak z dalších nemnoha možností, které přicházely v úvahu, se octl na prvním místě Archiv hlavního města Prahy (AMP).² Ani zde se však Peškův nástup do prvního zaměstnání neobešel bez komplikací. Navzdory doporučením a přímluvám jeho univerzitních učitelů (Rostislava Nového, Jana Havránka, Zdenky Hledíkové, Josefa Petráně) trvala přijímací procedura dlouhou řadu týdnů. Ukázalo se, že v atmosféře, jaká tehdy vládla na Národním výboru hlavního města Prahy (NVP) a v jeho tzv. účelových zařízeních (mezi něž archiv patřil), představovalo problém již samo přijetí dalšího absolventa filozofické fakulty, sice „prověřené“, ale i po letech normalizace stále ještě zatížené ódiem tzv. pravicového revizionismu a přežívající ideové rezistence proti postupující normalizaci.³ Vadilo, že do archivu, jehož personální struktura byla z hlediska tehdejších radničních „kádrováků“ již tak velmi problematická, nepřichází „politicky perspektivní“ posila, nýbrž uchazeč z nespolehlivé fakulty a nadto s nevyhovujícím kádrovým profilem.⁴ Roli hrály i jisté subjektivní personálně vztahové aspekty.⁵

- 1 Václav LEDVINKA, *Historik nakažený historií*, in: Jeho Praha. Výbor statí Jiřího Peška k dějinám Prahy, usp. Olga FEJTOVÁ a kol., Praha 2014 (= Documenta Pragensia Supplementa [dále DPS] V), s. 17.
- 2 V AMP se shodou okolností na jaře 1978 uvolnilo místo odchodem do důchodu a vzápětí úmrtím PhDr. Miluše Svobodové-Ladové, CSc. (1. 12. 1919 – 2. 4. 1978).
- 3 Zvýšená „kádrová bdělost“ souvisela s událostmi kolem Charty 77 a následně tzv. anticharty. Všichni zaměstnanci NVP dostali příkaz podepsat druhý dokument s dovětkem, že pokud tak neučiní, „nemusí již další den chodit do práce“. AMP měl nadto v té době s přijímáním čerstvých absolventů FF UK již svou vlastní předchozí zkušenost, neboť o tři roky dříve ze dvou absolventek fakulty, jimž bylo přislíbeno místo, mohl přijmout pouze Jaroslavu Bildovou (provd. Mendelovou), zatímco Alena Kozlová (provd. Richterová) zaměstnána nebyla, neboť na ni došel z FF negativní posudek (kvůli její angažovanosti v pokusu o založení spolku či klubu studentů-historiků nezávislého na tehdejší Socialistickém svazu mládeže).
- 4 Z uchazečových personálních dotazníků a posudků bylo zřejmé, že Peškově matce doc. Jaroslavě Peškové bylo při stranických prověrkách v roce 1970 ukončeno členství v KSČ a že jeho otec doc. Jiří Pešek se ve svých filozofických textech „revizionisticky“ odchyloval od pravověrného marxismu k heideggerovské ontologii, resp. husserlovské fenomenologii.
- 5 Podle ústní tradice šeptem kolující v pražském archivu rozpačitý postoj k Peškovi přijetí zaujímal sám ředitel archivu dr. František Holec, CSc. Důvodem jeho váhání údajně bylo Peškovo

Přesto přijímací řízení nakonec dopadlo pozitivně a Jiří Pešek se počínaje dnem 2. července 1978 stal odborným archivářem pražského městského archivu. Rozhodl o tom „rozumný“ postoj tehdejšího vedení odboru vnitřních věcí NVP, do jehož působnosti archiv spadal, a stanovisko jeho stranické organizace.⁶ Zprvu nad ním stejně jako nad všemi mladými odbornými pracovníky, držela ochrannou ruku „šedá eminence“ archivu, vedoucí stranické skupiny Libuše Janáčková, choť historika Josefa Janáčka (1925–1994). Janáček, v té době vedoucí oddělení starších československých dějin v Ústavu československých a světových dějin ČSAV, byl neformálním externím patronem a hlavním poradcem ředitele archivu, hybatelem Pražského sborníku historického a dalších vědeckých aktivit, přísným kritikem všeho, co se v archivu dělo, nezpochybnitelnou autoritou a téměř modlou pražských archivářů. Tím bylo de facto předurčeno, že Jiří Pešek, jakmile se zorientuje v běžném archivním provozu, absolvuje počáteční praxi a stane se plnohodnotným specialistou, vydá se na cestu vědecké výchovy a za vyššími akademickými metami právě pod vedením Josefa Janáčka.⁷ Znamenalo to jeho pomyslný (a jak se posléze ukázalo jen dočasný) přechod z univerzitní sféry do sféry akademické (ČSAV), neboť začínající archivář byl dosud ovlivňován a vědecky orientován spíše univerzitními autoritami, zejm. Janem Havránkem, Josefem Petráněm a svými učiteli z katedry pomocných věd historických a archivnictví.

Archiv hlavního města Prahy se v době Peškova příchodu jen pozvolna vzpamatovával z depresivní etapy své existence, v níž zastavení úspěšně nastartovaných výstavních aktivit z doby tzv. Pražského jara (naštěstí nikoliv též aktivit publikačních),⁸ snížení počtu zaměstnanců a stranické postihy

doporučení a příliš vřelé přímlyvy od Rostislava Nového, s nímž měl Holec dosti chladný osobní vztah. Jeho prapříčinou byl společný dávný obdiv ke krásné archivářce Zdeně Pelikánové-Nové (v AMP působila 1961–1966), jež dala přednost charismatickému odbornému asistentovi filozofické fakulty před ztepilem, avšak méně výrazným kolegou z městského archivu.

6 Vedoucí odboru JUDr. Vlastimil Jelínek a předsedkyně 16. ZO KSČ Jiřina Trejtnarová (matka herečky Evy Trejtnarové, tchyně houslového virtuosa Václava Hudečka) si byli vědomi neutěšené personální situace archivu a snažili se mu v mezích omezených možností pomoci. Proto podporovali příchod mladých lidí do AMP a brali na sebe jakousi spoluzodpovědnost za jejich další správný „ideový růst“.

7 Nestráník Josef Janáček sice na začátku „normalizace“ musel uvolnit přechodně zastávanou funkci zástupce ředitele ústavu (případla doc. Juriji Křížkovi) a nedokázal udržet ve svém oddělení některé historiky upadnuvší v nemilost (F. Šmahela, J. Kořalku), díky svému vědeckému renomé měl však v ÚČSSD dosti pevné postavení a vedení v čele s akad. J. Puršem respektovalo striktně vědeckou, apolitickou a neideologickou koncepci jím vedeného oddělení. Z toho těžili Janáčkoví aspiranti, kteří se těšili plné svobodě bádání, pokud ovšem výrazně nevybočili z intencí svého školitele a dokázali plnit jeho náročné pracovní požadavky.

8 Archiv v září a říjnu 1966 uspořádal ve Staroměstské radnici velmi úspěšnou výstavu *Minulost Prahy v dokumentech Archivu hl. města Prahy I (do roku 1848)*. Na jubilejní rok 50. výročí ČSR připravil druhou část této výstavy, zahrnující dokumenty z období 1848–1965/68, a současně novou verzi první části, která měla být představena v hlavním městě Slovenska Bratislavě. Vstup vojsk Varšavské smlouvy 21. srpna 1968 oba záměry přerušil a odložil. Zatímco bratislavskou reprízu se podařilo uskutečnit v červenci a srpnu 1969, opět s pozitivním ohlasem u tamější veřejnos-

několika archivářů na prahu normalizačních let byly jen předebranou k rozhodnutí s nejtěžším dopadem.⁹ Tím se stalo nejprve odložení a poté zrušení (1972) realizace novostavby archivní budovy. Po léta pečlivě připravovaný, komplexně vypracovaný a příslušnými orgány schválený projekt sličného moderního objektu v ulici Za Hládkovem na rozhraní Hradčan a Střešovic byl vyřazen z prováděcího plánu 5. pětiletky (1971–1975). Následně provizorní nahrazení neuskutečněné novostavby několika budovami v Praze (k již užívané Týnské a Jindřišské faře přibyl Trauttmansdorffský palác¹⁰ a skladové prostory v ulici Varhulíkové a v Jankovcově ulici) a čtyřmi malými venkovskými objekty (bývalou školou v Kostelních Strimelicích, farami ve Vionoři a v Křečhoři a bývalou mlýnicí ve Ctiboři-Hrádku) bylo pro archiv a jeho zaměstnance danajským darem. Přineslo nekončící řetěz oprav těchto vesměs havarijních objektů, kolotoč neustálého stěhování archiválií i jejich ztíženou dostupnost, povinnost pracovních pobytů v odloučených pražských i venkovských depozitářích atd. V důsledku tohoto vývoje se zklamavý dosavadní ředitel archivu PhDr. Jiří Čarek (1908–1985) rozhodl odejít do důchodu a s nastalou situací se počínaje rokem 1974 muselo vypořádat nové vedení archivu v čele s PhDr. Františkem Holcem, CSc. (1925–2011). Kromě pokračujících nabídek dalších zcela nevhodných ukládacích prostor (např. barokního špýcharu v Pitkovicích či zpustlých továrních areálů bývalého pivovaru v Práčích a keramičky v Prokopském údolí) naštěstí „osvícenější“ nadřízení funkcionáři na NVP uznali, že archivu je nutné pomoci alespoň navýšením počtu zaměstnanců. Početní stav archivářů se mezi lety 1974 a 1978 zvýšil o tři či čtyři systemizovaná místa a pozvolna pak narůstal i v dalších letech.¹¹ Současně probíhala generační výměna, během níž do výslužby kromě Jiřího Čarka postupně odešli Andělín Merta, Václav Lím, Marta Jarolímková, Miluše Svobodová a posléze i Libuše Janáčková, Eva Čakrtová a Ivanka Vymazalová. Na nově zřízená i uvolněná pracovní místa tak mohli přijít noví perspektivní mladí lidé. Vedle středoškoláků Jana Proška, Jarmily Jílkové a Tomáše Jelínka

ti, pražská druhá část, pro niž byl již vytištěn i katalog, v důsledku změny politické atmosféry a přehodnocení předšprnových „revizionistických“ pohledů na nedávnou minulost již realizována nebyla.

- 9 Mezi sedmnácti pracovníky archivu byli pouze dva členové KSČ, tři bývalí členové vyloučení a vyškrtnutí při prověrkách v roce 1970 a zbytek nestraníků, mezi nimiž byli dva úředníci přeložení do archivu v padesátých letech z kanceláře primátora Vačka a též lidé, jimž po roce 1948 nebylo umožněno dostudovat. Ředitelem archivu byl od roku 1974 nestraník František Holec, absolvent FF UK a Státní archivní školy, který měl za sebou vojenskou službu v jednotce PTP prodlouženou o téměř dvouletou „dobrovolnou brigádu“ na dole Nosek.
- 10 Trauttmansdorffský palác v Husově ulici 25 (čp. 159-I).
- 11 Nadto bylo povoleno zaměstnávat dva až čtyři tzv. brigádníky na dočasné dohody. Na těchto místech se střídali buď studenti – potenciální uchazeči o práci v archivu, nebo zkušení a osvědčení odborníci-důchodci. Několik let takto archivu účinně pomáhali např. přední specialista v oboru archivní legislativy a péče o justiční fondy JUDr. Václav Šolle, CSc. (1909–2006) nebo precizní archivářka a znalkyně veřejné správy PhDr. Marie Lišková (1910–2005).

zasedli k pracovním a pořádacím stolům v Clam-Gallasově paláci postupně absolventi filozofické fakulty Miroslava Urbanová-Přikrylová, Jaroslava Bildová-Mendelová, Václav Ledvinka a Helena Korbelová-Ševčíková. Dalším v řadě těchto „přírůstků“ se v roce 1978 stal, jak již bylo řečeno výše, Jiří Pešek.

Právě on byl tím, kdo záhy po svém příchodu rozhýbal poněkud stojaté vody dlouho deptané archivní instituce a svými invenčními nápady ji vytrhl z přetrvávající letargie, s níž se přicházející mladá generace navzdory tísnivým poměrům nehodlala smířit. Nejenže se nevyhýbal žádné archivní práci, ale vkládal do ní navíc to, co dosud často chybělo – elán, invenci, vůli dosáhnout, změnit a zlepšit vše, co v daných podmínkách bylo dosažitelné a zlepšitelné. Zakrátko dokázal zaktivizovat a soustředit kolem sebe skupinu mladých zaměstnanců, u nichž navíc probudil zájem o badatelskou a vědeckou práci, byť zprvu jen „v mezích možností“. Sám později toto své usilování charakterizoval slovy: „Jako intelektuální kompenzace špinavé manuální dřiny se tedy zrodila představa, že by bylo pěkné začít publikovat alespoň ‚nálezové zprávy‘, drobné edice či materiálové příspěvky, které si nečiní nárok na změnu vědeckého paradigmatu, není na ně třeba velké pensum času, a přece mohou přinést něco nového. [...] Vznikla tak mezi námi, tehdy mladými ‚akademickými nádeníky a nádenicemi‘, idea ‚sborníčku‘, který by měl materiálovou povahu a který by ani nechtěl konkurovat ‚velkému‘ Pražskému sborníku historickému. I tak, když jsem tu ideu vyslovil, bylo zřejmé, že starší generace pracovníků a – jinak velmi vážených – ‚příznivců‘ archivu není takovou ideou nadšena. Báli se, že *Pražskému sborníku historickému* ubudou příspěvky, a nevěřili v kvalitu takové publikace.“¹²

Nápad se navzdory skeptikům podařilo uvést v život, a tak jedním z prvních viditelných výsledků Peškova inspirativního působení v archivu byl útlý sborníček *Documenta Pragensia* číslo I. Spatřil světlo světa po překonání organizačních a ohlašovacích procedur a po sehnání potřebných peněz v první polovině roku 1980. Na sto čtyřiceti sedmi stránkách malého formátu přinesl šest materiálových příspěvků založených na pramenech městského archivu.¹³ Začalo jím vydávání druhé ediční řady AMP, jejíž další svazky byly zprvu podle dobového zvyku motivovány různými jubilei (35. výročí osvobození, 60. výročí vzniku KSČ, 100. výročí otevření Národního divadla, 200. výročí spojení pražských měst), později začaly přinášet především texty vzešlé z archivních konferencí.

12 Jiří PEŠEK, *Documenta Pragensia. Třicet ročníků sborníku*, in: Průvodce třiceti ročníky sborníku *Documenta Pragensia*. Přehled obsahu a bibliografický soupis, sest. Lucie PROCHÁZKOVÁ a Hana SVATOŠOVÁ, Praha 2011 (= DPS I, 2011), s. 7–8.

13 *Documenta Pragensia* (dále DP) I, sest. Jiří PEŠEK, Václav LEDVINKA, red. František HOLEC, Praha 1980, 147 stran, náklad 450 výtisků. Schvalovací, technickou a finanční stránku vydávání měl na starosti autor této stati.

Mezi stálé autory prvních svazků *Document* se zařadil mimo jiné též Bohdan Zilynskyj, který ve šlépějích svého spolužáka a přítele Jiřího Peška nastoupil do archivu v roce 1979 (pracoval zde do roku 1991). Byl přijat s jasným očekáváním a předurčením, že se bude věnovat především průzkumu rukopisů a přípravě vědeckých edic. Počínaje druhým svazkem sborníku se mezi autory, navzdory původním obavám a skepsi, zařadil také ředitel archivu dr. Holec. Ve svazku třetím, vydaném v roce 1983, již nalézáme jména prakticky všech odborných pracovníků tehdejšího AMP.¹⁴ Za zaznamenání stojí fakt, že po celou dobu od roku 1980 až dodnes se daří držet frekvenci vydávání průměrně jednoho svazku sborníku ročně.¹⁵ Stejně tak je na místě připomenout, že badatelský elán a kreativita mladých archivářů vedly k tomu, že ediční řada *Documenta Pragensia* se záhy začala větvit, zprvu na konferenční svazky a „varia“, postupně pak jako její „klony“ vznikly paralelní řady *Documenta Pragensia Monographia* (1992) a *Documenta Pragensia Supplementa* (2011).¹⁶ Současně s úspěšným zrodem mladšího archivního periodika se podařilo počínaje rokem 1979 obnovit rovněž každoroční pravidelnost vydávání *Pražského sborníku historického*. Etapa nepřehlédnutelného návratu pražského městského archivu mezi vědecké instituce byla odstartována.

Její součástí se ještě před dokončením vědecké aspirantury autora této stati (1984) stala rovněž Peškova externí vědecká aspirantura v ÚČSSD ČSAV, zaměřená na raně novověké kulturní dějiny a dějiny vzdělanosti. Bez ohledu na dobová „normalizační“ specifika byla zahájena tak, jak bylo předurčeno autoritou Josefa Janáčka, a proběhla s minimem komplikací v časovém rozmezí necelých pěti let. Jiří Pešek, třebaže v leccem nesouzněl s vědeckými koncepcemi svého školitele a šel svou vlastní badatelskou cestou, v roce 1987 rozmnožil plejádu Janáčkových vědeckých odchovanců, k níž patřili Jaroslav Pánek, Josef Žemlička, Miloslav Polívka, Pavel Bělina, Václav Ledvinka, Petr Čornej, Antonín Kostlán a další.¹⁷ V té době již pevně zaujímal jedno z dominantních míst mezi odbornými pracovníky městského archivu a dobře o něm věděla pražská i mimopražská odborná veřejnost. Důvodem byla jeho

14 DP III, sest. Jiří PEŠEK, Václav LEDVINKA, red. František HOLEC, Praha 1983. Z odborných archivářů mezi autory chyběl pouze Jan Flodr, jenž programově odmítal všechny aktivity přesahující mez ryze archivních prací. Jeho absenci naopak vyvážila skutečnost, že Pešek kromě odborných pracovníků AMP přivedl do autorského kolektivu *Document* také své spolužáky z fakulty a vrstevníky Antonína Kostlána, Blanku Nořížovou (Zilynskou) a Zdeňka Hojdu.

15 Ve vrocení jednotlivých svazků jsou ovšem výkyvy, způsobené redakčními problémy i různými vnějšími okolnostmi. Srov. *Průvodce třiceti ročníky sborníku Documenta Pragensia*.

16 Srov. *Matrika narozených kostela sv. Jindřicha na Novém Městě pražském (1584–1600)*. Edice, k vyd. přípr. Jaroslava MENDELOVÁ, Praha 1992 (*Documenta Pragensia Monographia* [dále DPM], vol. 1) a další svazky (1–44); jako první svazek suplement vyšel v předchozí poznámce citovaný *Průvodce třiceti ročníky sborníku Documenta Pragensia* (další svazky I–X).

17 Peškova kandidátská práce upravená do knižní podoby vyšla tiskem v roce 1993: Jiří PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620. (Všední dny kulturního života)*, Praha 1993.

koncepční a organizační role při pořádání vědeckých konferencí Archivu hlavního města Prahy.

O vědeckých konferencích městského archivu, které se staly mezinárodním fenoménem a již čtyřicet let jsou neodmyslitelnou součástí vědeckého života české metropole, bylo před časem souhrnně a velmi zajímavě pojednáno na jiném místě.¹⁸ Zrodily se na sklonku roku 1983 z nevinného Peškova nápadu připomenout nadcházející sté výročí spojení pražských měst nejen vydáním speciálního svazku sborníčku *Documenta Pragensia*, ale také uspořádáním „diskusního zasedání“ na dané téma. Nápad začal ihned košatět a setkal se s takovým ohlasem, že z jednoho zasedání byla nakonec dvě.¹⁹ Tradice zdvojených, jarních a podzimních, zasedání ale nevznikla, organizátoři se hned po prvním ročníku z finančních, technických a publikačních důvodů rozhodli pořádat pouze jedno vědecké shromáždění ročně. Jeho časový rozsah se ovšem rozšířil na dvoudenní setkání, výjimečně se jednalo i tři dny (2001, 2006, 2007) a měnil se i obsahový formát a označení těchto fór. Zatímco prvních šest setkání se skromně nazývalo „diskusní zasedání“, popřípadě „vědecká diskuse“, od sedmého zasedání v roce 1989 se již setkáváme výhradně se sebevědomým názvem „vědecká konference Archivu hlavního města Prahy“. Od samého počátku však archivní organizátoři těchto akcí vítali spoluúčast i spolupřátelství dalších spřízněných vědeckých institucí, jejichž názvy a loga se pak ocitaly v záhlaví konferenčních materiálů po boku názvu hlavního organizátora. Až po roce 1989 tato konferenční spolupráce mohla nabýt také mezinárodního rozměru – a stalo se tak, jak bude ukázáno níže, opět z iniciativy Jiřího Peška.

Dějištěm prvních archivních vědeckých setkání byl Obecní dům, protože sídlo archivu, Clam-Gallasův palác, procházelo od roku 1981 generální rekonstrukcí a nebylo způsobilé pro pořádání jakýchkoli veřejných akcí. Exkluzivní prostředí Cukrárny Obecního domu, Riegrova, Grégrova či Palackého sálu přispělo ke zvýšení lesku a ohlasu archivních setkání a jejich pořadatelé se do těchto reprezentačních prostor uchýlovali o to raději, že je v městském objektu měli k dispozici zdarma, nebo za zanedbatelný režijní poplatek. Také Obecní dům však řešil technické problémy, čekala ho rekonstrukce, měnilo se jeho vedení i ekonomické podmínky. Proto již třetí zasedání se výjimečně konalo v Silva-Taroucovském paláci (Savarinu, 1985) a éra konferencí v Obecním domě definitivně skončila rokem 1992. Další se odehrály v bývalém kostele sv. Vavřince v Hellichově ulici (1993), v Brožíkově síni Staroměstské radnice

18 Markéta RŮČKOVÁ et al., *Třicet pět konferencí Archivu hlavního města Prahy slovem i obrazem (1984–2016)*, Pražský sborník historický (dále PSH) 44, Praha 2016, s. 219–267.

19 Dne 18. ledna 1984 se konalo diskusní zasedání „Snahy o spojení pražských měst do roku 1784“ a 28. listopadu 1984 proběhlo druhé zasedání s názvem „Vývoj Prahy v moderní velkoměsto v období 1784–1984.“ Na těchto dvou jednodenních fórech zaznělo přes čtyřicet referátů a diskusních příspěvků.

(1994), ve Sloupové síni Novoměstské radnice (1998), v Karolinu (2000) či Anežském klášteře (2001). I tato okolnostmi vynucená „kongresová turistika“ po pokud možno zdarma dostupných pražských sálech se stala „přidanou hodnotou“ archivních konferencí a přispěla patrně k jejich popularitě.

Přes záměrnou pestrost témat a jejich časový rozptyl od středověku po 20. století se totiž velmi záhy vytvořil stálý okruh příznivců a účastníků těchto vědeckých setkání. Napříč generacemi a bez ohledu na instituce, v nichž působili, je spojoval zájem o historii měst a především o nejnovější poznatky, metody a koncepty bádání v této oblasti. O pojetí a atmosféře archivních vědeckých setkání mnohé napoví již pohled do programů a do fotografické dokumentace prvních sedmi zasedání, která se odehrála ještě v období tzv. pozdní normalizace (1984–1989). Také z obsahů svazků sborníku *Documenta Pragensia*, kde byla publikována vystoupení z těchto setkání, je zřejmé, že pořadatelé se snažili, aby se nesla duchem svobody bádání, nebrali příliš ohled na dobová omezení, ať už ideologická nebo politická, ale kladli důraz pouze na odbornou kompetenci účastníků. Hned na první zasedání v lednu 1984 tak byli pozváni a se zásadními referáty vystoupili v Praze proskribovaní a dlouhodobě umlčení historikové František Kavka a František Šmahel. Písemná podoba jejich vystoupení byla vydána ve čtvrtém svazku *Document*.²⁰ Organizátoři své počínání zdůvodnili a obhájili před radniční vrchností, a ve stejném duchu pak pokračovali i nadále, ať už snahou o nový pohled na dobově zprofanovanou problematiku válek a revolucí v dějinách Prahy (1985), nebo volbou „politicky a třídně nežádoucího“ tématu pátého zasedání (1987) „Šlechta a církve v Praze od doby předhusitské do roku 1848“.²¹

Do mateřského Clam-Gallasova paláce se konference vrátily v roce 1995, zprvu provizorně a s jistým bezpečnostním rizikem, neboť se konaly vlastně v prostorách staveniště.²² Definitivně a nastalo pak od roku 1999, kdy byla dokončena obnova reprezentačních sálů 1. a 2. palácového patra. Tehdy začala nová etapa existence vzhledně clam-gallasovské rezidence, jejíž obnovené prostory se změnily v živé a frekventované multikulturní konferenční, výstavní, vzdělávací, ale také koncertní a společenské centrum. Byla to radikální změna proti celému předcházejícímu padesátiletí, kdy palác sloužil městskému archivu a kdy archiv v jeho omšelých a zchátralých prostorách spíše živořil, než žil.

Před rokem 1999 a jmenovitě v letech každodenního působení Jiřího Peška (1978–1993) se totiž v Clam-Gallasově paláci, Trauttmansdorffském paláci,

20 Srov. František KAVKA, *K otázce sjednocení pražských měst v letech 1368–1377 a k místu Prahy v Karlově státní koncepci*, DP IV, 1984, s. 100–120; František ŠMAHEL, *Pražská města mezi dvěma převraty 1427–1483*, tamtéž, s. 152–168. Šmahelovi byla nedlouho poté vydána i velká studie v Pražském sborníku historickém: F. ŠMAHEL, *Pražské povstání 1483*, PSH 19, 1986, s. 35–102.

21 Referáty z těchto zasedání byly zveřejněny v DP VI, 1986 a v DP IX/1–2, 1991.

22 Rizikovosti místa odpovídala volba tématu první konference v paláci (1995) – „Města versus katastrofy“. Srov. DP XVI, 1998.

ve venkovských archivních depozitářích a v zámku Novém Studenci, který byl archivním objektem Civilní obrany pro případ války, odehrávala také zcela jiná, daleko méně povznášející, prozaičtější a drsnější rovina Peškových aktivit, nežli bylo organizování publikací a konferencí. Spočívala v takřka každodenní namáhavé a špinavé dřině při vyklízení prostor před stavebními opravami, při stěhování archiválií do venkovských depozitářů, při třídění hromad zaprášených a plesnivých spisů, ale také při donášce uhlí a briket z palácových sklepů do archivní badatelny a pracoven archivářů.²³ Vzhledem ke svým fyzickým dispozicím se Pešek stal klíčovou postavou i v této oblasti svého archivního působení. Fyzické práci se nevyhýbal, chápal její nezbytnost v daných podmínkách a snažil se ji v mezích možností racionalizovat, učinit ji smysluplnou a motivovat pro ni své spolupracovníky. Založil tak například tradici oblíbených prázdninových pracovních pobytů v Novém Studenci, při nichž mladší (a v té době velmi špatně placení) zaměstnanci archivu kombinovali plnění stanovených pracovních úkolů s rekreací svých manželek a dětí. Stejně invenčně přistoupil k položení základů archivního oddělení justičních fondů v Trauttmansdorffském paláci, při němž se jen zčásti mohl opřít o zkušenosti důchodce-brigádníka JUDr. Václava Šolleho, CSc.²⁴

Spíše epizodně, avšak dosti výrazně zasáhl Jiří Pešek také do řešení prostorových problémů Archivu hlavního města Prahy. Hned v prvním roce jeho archivního působení, v době dovolených někdy v prvních dnech července, spadla po silných deštích ze stropu Mramorového sálu Clam-Gallasova paláce část štukové a papírmašové výzdoby a ohrozila zaměstnance. Kdosi z mladých radikálů z řad osazenstva archivu nezaváhal, povolal úředníky stavebního úřadu Prahy 1 a ti vyhlásili v paláci havarijní stav.²⁵ Podle tehdejší legislativy to znamenalo nejen zastavení provozu, ale také povinnost pro vlastníka objektu okamžitě zabezpečit místo havárie a bezodkladně pod hrozbou sankcí odstranit její příčiny. Tím se věci daly do pohybu a Národní výbor hlavního města Prahy jako majitel objektu musel přikročit k po léta odkládaným opravám protékajících střech, těžce narušených konstrukcí krovů a stropů i poškozené vnitřní výzdoby. Tyto opravy po počátečních potížích přerostly

23 Brigádníky-topiče se vzhledem k namáhavosti této práce podařilo archivu sehnat jen zřídka, a pokud ano, často nevydrželi celou topnou sezónu.

24 Navzdory dvacetiletému působení na úseku justičních fondů ve Státním (oblastním) archivu Praha (1952–1972) zůstal Václav Šolle především právním teoretikem, metodikem a legislativcem. V letech 1973–1977 působil na archivní správě ministerstva vnitra. Kladl důraz na své studie o historii a organizaci soudnictví a za své životní dílo považoval „lex Šolle-Görtler“ čili zákon ČNR č. 97/1974 Sb. o archivnictví.

25 V archivu v tu dobu nebyl přítomen žádný z vedoucích pracovníků. Ředitel dr. Holec, který měl již delší dobu zdravotní problémy, byl na dovolené a poté se podrobil dlouho odkládané, a tudíž dosti vážné operaci. Ještě před koncem rekonvalescence utrpěl těžký úraz, po němž následovalo další dlouhodobé léčení a rehabilitace. Archiv tak ztratil svého ředitele na plné dva roky. Autor této stati, jmenovaný v roce 1978 zástupcem ředitele, nebyl v kritických dnech rovněž přítomen. V červnu a červenci 1979 absolvoval pětítýdenní vojenské cvičení.

od roku 1981 v komplexní generální obnovu exteriérů, interiérů i technické infrastruktury paláce. S přestávkami a v několika etapách probíhala až do roku 2007, aniž byla za tuto dlouhou dobu dovedena do konce. Znamenala nicméně záchranu jedné z nejcennějších architektonických památek barokní Prahy.²⁶

Jiří Pešek s odstupem času z pozice pamětníka popírá, že by byl tím, kdo spustil popsany řetěz událostí (a zjištění „viníka“ tudíž zůstává úkolem pro další pramenné i orálně historické bádání). Doznává se naopak plně k tomu, že způsobil vyhlášení havarijního stavu v depozitáři Nový Studenec tím, že upozornil kohosi ze stavebního úřadu ONV v Havlíčkově Brodě na trhliny, které se objevily ve zdivu bočního křídla tohoto renesančního zámku. Sádrové kontrolní pásy prokázaly, že stavba se skutečně hrozivě rozestupuje, pročež úřad nařídil okamžitý zákaz vstupu do této části budovy a současně též neprodlené vyklizení prvního patra ohroženého zámeckého křídla. Archiváři Pešek, Prošek, Jelínek, Zilynskyj a další byli nuceni vyřešit kvadraturu kruhu a z prostor, do nichž nesměli vstupovat, museli vyklidit stovky metrů sbírky svázaných ročníků starých novin, rozebrat masu kovových regálů, znovu je smontovat na novém bezpečnějším místě a zpátky na ně uložit mohutné novinové svazky. I takto vypadaly výše zmíněné oblíbené prázdninové pobyty ve Studenci a odborná práce kvalifikovaných archivářů.

V okamžiku, kdy se čerstvý kandidát věd PhDr. Jiří Pešek, CSc., v lednu 1987 stal zástupcem ředitele Archivu hlavního města Prahy, panovalo ještě hluboké pozdně normalizační „bezčasí“. Pod jeho povrchem však probíhaly změny a procesy, které se nemohly nedotknout městského archivu a jeho osazenstva. Součástí nových trendů byla mimo jiné i strategie nového vedoucího archivního tandemu Ledvinka – Pešek, oficiálně zaobalená do terminologie sovětské „perestrojky“, váhavě tehdy akceptované i v normalizačním Československu. Ve skutečnosti však vycházela spíše z premisy, že „štěstí přejí odvážným“ a že „archiv nemá vlastně co ztratit, může jen získat“. Proto konferenční a publikační aktivity archivu programově rozšiřovaly prostor pro svobodné bádání, a proto nároky a požadavky archivu v oblasti finanční, materiální či personální zacházely z hlediska tehdejších pražských poměrů až na samu hranici únosnosti. Kupodivu byly z nemalé části úspěšné, protože

26 Při generální obnově 1981–1999 (2007), která postupovala od hlavního západního a severního křídla paláce k vnitřním traktům a od střech a pláště objektu přes inženýrské sítě k interiéřům, nebyly restaurovány interiéry ve východním křídle paláce se starou palácovou knihovnou. Ty revitalizovala až nová, ne zcela šťastně pojatá, celková rekonstrukce paláce z let 2018–2022. Zatímco starší stavební historie Clam-Gallasova paláce do roku 1945 je v hlavních rysech zpracována ve výstavním katalogu z roku 2007 (*Clam-Gallasův palác, Johann Fischer von Erlach, architektura-výzdoba-život rezidence*, sest. Martin KRUMMHOLZ, Praha 2007) a v analytické studii Martina KRUMMHOLZE, (*Stavební historie a osudy Clam-Gallasova paláce*, PSH 35, 2007, s. 155–223), dějiny objektu v období, kdy byl působištěm AMP (1945–2017), teprve čekají na své soustavnější zpracování.

vzbudily sympatie u značného počtu úředníků NVP a překvapivě nalézaly pochopení, a dokonce podporu též u nadřízeného orgánu – odboru vnitřních věcí NVP. Nové omlazené vedení tohoto orgánu se snažilo archivu pomoci – finančně, personálně, a dokonce i organizováním stěhovacích brigád z řad mladých radničních úředníků. Archiv se ocitl na vzestupné vlně, kterou již nezastavil ani regresivní zvrat ve vedení NVP v létě 1988, spojený s nástupem ortodoxních konzervativců, nového primátora Zdeňka Horčíka (*1937) a nového tajemníka NVP JUDr. Zbyňka Kiesewettera (1930–2015).²⁷

Součástí zmíněných procesů a změn pod povrchem pozdní normalizace a zdráhavě přijímané „přestavby-perestrojky“ bylo také definitivní vnitřní probuzení archivu. Jeho osazenstvo, posílené v té době příchodem další vlny mladých spolupracovníků (Ivany Dejmkové, Michala Fialy, Jakuba Hrdličky, Věry Kropáčové-Smolové, Jiřího Kuděly, Petry Wagenknechtové-Slámové, Hany Weinfurterové-Svatošové, Miroslava Veselky, Jana Vichry a dalších), velmi rychle stmelovala skutečně tvrdá archivní řehole a v archivu se žilo poměrně družným životem. Řídil se třemi jednoduchými zásadami: /1/ na neoblíbených nutných pracích a nepopulárních povinnostech (dobrovolně povinných brigádách, režimních oslavách, nošení praporů a transparentů) se spravedlivě podílejí všichni, kdo nemají zdravotní nebo podobnou úlevu; /2/ dřinu a špínu je nutno neustále kompenzovat, nejen vědou a konferencemi, ale také společnými akcemi, oslavami, výlety; /3/ každý si v archivu může říkat, co chce, diskutovat lze svobodně o jakémkoli tématu.

Mimo archiv se ovšem někteří radikálnější jedinci z řad archivářů začali dostávat do konfliktu se státním mocenským aparátem. Nejprve pro účast na akcích undergroundu (např. na nepovolených koncertech kapely The Plastic People of the Universe), později pro účast na stále častějších živelných protestních akcích proti nedemokratickému systému a násilnému potlačování opozičních názorů a posléze pro vědomou podporu disentu, jenž peticí za propuštění Václava Havla a politických vězňů z 26. ledna 1989 a poté proklamací pod názvem *Několik vět* (či spíše masivní protikampaní, kterou proti ní rozpoutaly oficiální sdělovací prostředky) překonal dlouhodobou izolaci a dostal se do povědomí široké veřejnosti. Účastníci těchto aktivit a signatáři uvedených dokumentů z řad městských archivářů vesměs cítili odpovědnost vůči svému pracovišti a snažili se pokud možno vyhnout komplikacím. Pakliže k nim došlo, zvykli si hlásit nastalou událost ihned vedení archivu, aby

27 Již roku 1979 byl získán souhlas k obnovení projektové přípravy nové archivní budovy, která ovšem nadále zůstávala jen in spe. Během osmdesátých let byly vedle Clam-Gallasova paláce stavebně obnoveny depozitáře Kostelní Strmilice, Křečhoř, Vinoř, Ctiboř a částečně i N. Studenec a Trauttmansdorffský palác. AMP měl v roce 1987 již třicet dva plánovaných systemizovaných míst a měl povoleno překročení na třicet tři a půl přepočtených využitých pracovních míst. Reálně na těchto místech pracovalo čtyřicet dva fyzických osob. Představovalo to dvojnásobek stavu z roku 1977.

bylo připraveno na možné následky. Řediteli archivu, odboru vnitřních NVP a tamní stranické organizaci (k níž AMP příslušel) bylo v té době skutečně doručeno několik hlášení bezpečnostních či obdobných orgánů o účasti zaměstnanců archivu na „protistátních“ akcích s požadavkem, aby tyto případy byly exemplárně řešeny.²⁸ Pro zástupce ředitele archivu Jiřího Peška, který byl „zapřisáhlým nestraníkem“ a měl vlastní vyhraněné politické názory (po nástupu do AMP a v průběhu vědecké aspirantury odolal několika pokusům získat ho do řad KSČ), znamenaly tyto události a případy patrně ještě větší osobní dilema než pro jeho šéfa Václava Ledvinku, který na rozdíl od Peška musel „žehlit“ uvedené kauzy nejen po pracovní ale i po stranické linii. Oba se nicméně svorně a poctivě snažili minimalizovat dopady takovýchto příhod. Naštěstí se všechny řešené případy nakonec ukázaly jako efemérní a skončily na úrovni odboru vnitřních věcí NVP bez jakýchkoli následků pro jejich aktéry i pro archiv jako instituci.²⁹ Hlavní zásluhu na tom je popravdě nutno přičíst tehdejšímu vedoucímu OVV NVP JUDr. Martinu Houskovi. Jeho poněkud záhadná a svým způsobem dobrodružná osobnost dosti výrazně ovlivňovala osudy AMP od roku 1984 až do počátku roku 1990.³⁰

Pokusem o veřejnou prezentaci nedogmatického, pravdivého a nezkresleného výkladu novodobé historie hlavního města byla výstava *Praha v prvním dvacetiletí obnovené státní samostatnosti 1918–1938*, uspořádaná v Clam-Gallasově paláci k 70. výročí vzniku Československé republiky. Navázala na první Peškův výstavní počín, jímž byla v roce 1987 výstava k 500. výročí knihtisku v Čechách, a proběhla v prosinci 1988 a v lednu 1989. Byla v té době zcela mimořádným projektem, vybočujícím z již dříve zahájené řady každoročních vánočních výstav v badatelně archivu.³¹ Připomenutí prvorepublikové Prahy v kurátorské režii Jiřího Peška mělo značný ohlas a vysokou návštěvnost,

28 Mezi pravidelnější účastníky demonstrací a signatáře zmíněných petic patřilo šest až sedm pracovníků archivu. Veřejně to deklarovali např. Miroslav Veselka a Jiří Kuděla. Bohdan Zilynskyj napsal otevřený dopis Rudému právu, protestující proti článku *Kdo seje vítr* (30. června 1989), v němž byli hrubě očerněni signatáři *Několika vět*.

29 Výjimkou byly potíže se zahájením vědecké aspirantury Bohdana Zilynského. Ty však kromě jeho dopisové kauzy byly způsobeny také tím, že Zilynskyj (stejně jako před ním J. Pešek) kategoricky odmítl nabídku, aby vstoupil do KSČ.

30 JUDr. Martin Houska († 2014?) nastolil na OVV NVP velmi uvolněnou a neformální atmosféru. Měl natolik pevnou politickou pozici, že mohl překvapovat na svou dobu neotřelými nápady. Navrhoval např. zřízení zóny svobodného projevu – pražského Hyde Parku na Střeleckém ostrově, nebo předávání ilegálních tiskovin, zabavených Státní bezpečností, do AMP. V rámci své pravomoci na úseku veřejného pořádku povolil legální konání známé manifestace ke Dni občanských práv 10. prosince 1988 na Škroupově náměstí. Přestože se konala mimo centrum města, její průběh a množství účastníků vyděsily městské stranické orgány natolik, že Houskovi další podobné počiny striktně zarazily. Působení M. Housky na pražské radnici skončilo 28. února 1990.

31 Protože ještě nebyla dokončena obnova Mramorového sálu a výstavních sálů, využili archiváři toho, že badatelna bývala přes vánoční a novoroční svátky uzavřena, a uspořádali v ní několik krátkodobých vánočních výstav (Zmizelá Praha ve fotografiích, Pražské cechovní památky ad.).

neboť vycházelo vstříc volání angažované části veřejnosti po objektivním odideologizovaném obrazu minulosti a nadto přesně zapadlo do vzrušené atmosféry pražské zimy 1988/1989, vrcholící událostmi tzv. Palachova týdne.

Již v předvečer této úspěšné výstavy méně nápadně proběhla pravidelná podzimní archivní konference věnovaná výrobě knih a knižnímu obchodu v Praze. Také ona však uchopila dosud málo frekventované téma neotřelým způsobem. Ještě výrazněji se pak tento trend projevil v následujícím roce (1989), kdy se konference o pražských „festivitách“ obsahem i pojetím nesla ve znamení tehdy nových pohledů, jež předznamenaly úvodní referáty Jaroslavy Peškové a Františka Šmahela.³²

Několik archivářů městského archivu (a jejich rodinných příslušníků) bylo mezi účastníky historické demonstrace 17. listopadu 1989. Nepřekvapí proto, že 24. listopadu podepsali pracovníci archivu mezi prvními výzvu archivářů a historiků podporující akce studentů, odsuzující zákrok na Národní třídě a požadující otevřený společenský dialog. V archivu bylo ustaveno Občanské fórum, jehož předsedou se stal PhDr. Jakub Hrdlička. Jednotně se osazenstvo AMP zúčastnilo generální stávkou 27. listopadu a navazující manifestace na podporu Občanského fóra. Na shromáždění všech zaměstnanců byl téhož dne schválen text iniciativy Paměť kultury, který se začal šířit mezi archiváři a pražskou kulturní veřejností. Bezprostředně na tento dokument navázala výzva k široké veřejnosti *Přežijí rok 1990?!*, apelující na záchranu kriticky ohroženého archivního dědictví. Za „širokou obec archivářů, historiků a studentů FF UK“ výzvu podepsaly Státní oblastní archiv Praha, Státní ústřední archiv a Archiv hlavního města Prahy.³³

Jiří Pešek od prvních dnů sametové revoluce začal plnit klíčovou roli styčného důstojníka mezi městským archivem a skupinami historiků a archivářů, které se ujaly iniciativy a začaly připravovat zásadní změny v oblasti historických věd a archivnictví. Již 22. listopadu se z jeho podnětu odehrála v pracovně ředitele AMP v Clam-Gallasově paláci první legální schůze Historické komise Koordinačního centra Občanského fóra, jíž se zúčastnili Jan Křen, Karel Pichlík, František Janáček, Stanislav Šisler, Rostislav Nový, Ivan Hlaváček, Václav Ledvinka a Jiří Pešek. Řešila se na ní řada aktuálních i koncepčních otázek českého archivnictví (reforma řízení archivnictví a ustavení nové Vědecké archivní rady, postup jak zabránit ničení archivů a tajných spisoven státní bezpečnosti i dalších složek ministerstva vnitra, možnosti

32 Viz příspěvky publikované ve sborníku DP X/1-2, 1990 a ve sborníku DP XII, 1995, kde zejména stati: Jaroslava PEŠKOVÁ, *Každodennost a svátek – filozofický rozměr festivity*, s. 29–31; František ŠMAHEL, *Středověké slavnosti, svátky a radostné chvíle*, s. 33–44.

33 Dokument svou dikcí odpovídá atmosféře prvních dnů a týdnů sametové revoluce. Jeho závěr zní: „Nezůstaňte lhotejní! Jde o archivní bohatství, které jednou zničeno, nemůže být nijak nahrazeno. Jde o národní kulturní dědictví, které jsme převzali od předků a jsme povinni uchovat pro příští generacím.“ AMP, spisovna, nedat., nesign.

shromáždění a uchování dokumentace o sametové revoluci, idea postátnění archivů KŠČ ad.). Na další schůzi v městském archivu dne 6. prosince, již se zúčastnil i přizvaný zástupce Státního ústředního archivu Václav Babička, byly dopracovány základní koncepční materiály a bylo dohodnuto svolání celorepublikové konference archivářů na den 20. prosince 1989 do pražského Radiopaláce.

Konference v Radiopaláci, dnes bohužel pozapomenutá, znamenala začátek nové éry českého archivnictví. Odehrála se ve znamení hledání nové cesty archivů a celého oboru archivistiky v nových – a jak všichni účastníci věřili – demokratických podmínkách. Setkalo se zde několik skupinových iniciativ a zástupci pražského městského archivu Jiří Pešek a Václav Ledvinka ve svých vystoupeních i v následných diskusích prosazovali programový materiál vzešlý z jednání Historické komise Občanského fóra 6. prosince. Jeho základem byl požadavek na vytvoření a přijetí nového archivního zákona. V něm měl být zakotven v podstatě samosprávný model organizace archivnictví, v němž by rozhodující pozici zaujala nově ustavená Vědecká archivní rada, zatímco Archivní správa by se stala pouhým úředním výkonným orgánem. Tato koncepce se střetla s odlišným návrhem iniciativní skupiny vzniklé v oddělení archivní správy na odboru archivnictví a vnitřní správy národních výborů ministerstva vnitra, který na konferenci prezentoval především Josef Maršál. Závěry konference, zformulované návrhovou komisí v čele s Jiřím Peškem, vedly skutečně k ustavení nové Vědecké archivní rady (předsedou se stal I. Hlaváček, místopředsedou V. Ledvinka, tiskovým mluvčím J. Pešek) a nové Archivní správy (v čele s PhDr. Oldřichem Sládkem). Tyto „revoluční“ orgány byly však ustaveny a koncipovány kompromisně: v rámci právní kontinuity dohodnuté mezitím na jednáních mezi Občanským fórem a vládou L. Adamce byla jejich působnost vymezena na půdorysu dosavadního archivního zákona, jenž měl být prozatím pouze přiměřeně novelizován, aby odpovídal novým společensko-politickým poměrům.

Jiří Pešek se zvoleným „sametovým“ řešením příliš spokojen nebyl a později s ním i otevřeně polemizoval.³⁴ V hektických týdnech a měsících na přelomu roku 1989 a 1990 ho však čekala řada dalších a v daném historickém okamžiku naléhavějších úkolů. Ať už na poli zápasu o fyzickou záchranu archiválií z období předlistopadového režimu a úsilí o změnu katastrofální hmotné a prostorové situace archivů, nebo na poli všemožné podpory nově formovaných demokratických orgánů hlavního města Prahy a hledání optimální cesty jejich utváření. Stranou jeho zájmu nezůstalo ani další rozvíjení vlastních aktivit Archivu hlavního města Prahy, především směrem k jejich rozšíření o mezinárodní rozměr.

34 Srov. např. Jiří PEŠEK, *Ohlédnutí Oldřicha Sládka* [diskuse], Archivní časopis 43, 1993, č. 4, s. 230–234.